

költőinek, lapjainak, mozgalmainak. Beck megnyugtató értékelése is csak komparatistikai módszerrel történhet: mit sikerült neki és Hartmann-nak vagy Herloßsohnnak teljesíteni a vállalt feladatokból; mennyire sikerült neki és pl. a csehországi német poétáknak egy határhelyzetet költőileg megértetni a németül olvasó közönséggel. Vagy: mit jelentett az ő közvetítő munkája és — mondjuk — Siegfried Kapperé.

Várdy Huszár Ágnes kevésbé művelt területen keresett új ösvényt, szorgalmas feltáró munkájáért elismerés jár. Könyvével hozzájárul a magyarországi németiség „természetrájzá”-nak ismeretéhez, és ez sem csekély érdem. Tőle is várjuk a mélyebben szántó, tágabb körképet fölfestő, összehasonlító elemzéseket, nem kevésbé a *filológiai* jellegű közléseket. Ezek nélkül ugyanis még a költői pályák megrajzolása sem történhet meg. Ami hiány, hiba adódik ebben a kismonográfiában, az szintén ide vezethető vissza. (Akadémiai Kiadó, 1984.)

FRIED ISTVÁN

IRODALMI ÉS NÉPI LÍRÁNK TERMÉSZETKÖZELSÉGE

HERMAN OTTÓ:

ARANY, TOMPA, PETŐFI ÉS A NÉPKÖLTÉS MADÁRVILÁGA

Herman Ottó (1835—1914) nem tartozik az elfeledett tudósok közé: a természettudományok, a néprajz és a politika kutatói is szinte nemzedékenként (1920, 1955, 1971) összefoglalják gazdag, változatos és színes életét; műveiből szemelvények és válogatások jelennek meg, így ismertetendő kötetünkkel egyidejűleg *A pokol cséplője* címmel adott ki gyűjtőnaplójából, hírlapi cikkeiből és leveleiből egy válogatást a Magvető Könyvkiadó, Erdődy Gábor gondozásában.

E lankadatlan és folyamatos érdeklődés egyáltalán nem véletlen: Herman Ottó olyan autodidakta polihisztor volt, aki több tudományágban is iskolát alapított, nemzedéket nevelt, és közéleti szereplésével példát is mutatott. Nyomtatásban közzétett műveinek száma ezen is jóval felül van, szerteágazó érdeklődése minden lehetséges műfajban megnyilatkozott. Szinte hihetetlen, hogy kéziratos hagyatékában

* Válogatta, sajtó alá rendezte Schelken Pálma. Az utószót Kósa László írta. A kötetet tervezte és az illusztrációkat készítette Kakasy Éva.

éppen fél évszázadig lappangott e teljesen ismeretlen, mostanáig kiadatlan kézírata: az irodalom és a népköltés madárvilága.

A századforduló után Sebestyén Gyula néprajzi kutató vállalta a különféle néprajzi közlemények gondozását, így kerülhetett hozzá *Herman Ottó* szóban forgó kézírata is. Időközben Sebestyén sértődötten visszavonult, a nála levő mintegy fél mázsányi kéziratot mindenki elől elzárva tartotta. Jóval halála után jutottunk csak hozzá, de ezek közt már nem volt Herman kézírata, véletlenül a fiú: Sebestyén László birtokába került, aki a családi iratok között *véletlenül* ezt is felhozta Pestre. Ismét elég hosszú idő telt el, amikor Schelken Pálma a kézíratra rábukkant, azonnal (már 1965-ben) hírt is adott róla, de majdnem két évtizednek kellett eltelnie, mire végre meg is jelenhetett. A kéziratot Schelken Pálma szerkesztette, csak a legszükségesebb javításokat és kiegészítéseket végezte el, így megmaradt a mű frissessége, de egyúttal kissé nyers, átfedésszerű szerkezete is. Kósa László írt hozzá rövid tájékoztató utószót, melyben kijelöli Herman Ottó helyét a korabeli tudományosságban, ill. e kéziratát művei egészén belül. A fontosabb madarakat Kakasy Éva szép, hagyományos stílusú rajzai mutatják be.

Herman Ottó két tévtizednél is tovább dolgozott e madarokról szóló kéziratán, aligha tudta azonban végleges formában befejezni, a kissé széteső szerkezet mindenestre erre vall: a bevezető után felsorolja költőink madarait, majd madártani szempontból újlag elemzés alá veszi ugyanezeket, s végül összegezi is. Hasonlót tervezhetett a népköltés madaraival is, ám ez a rész kissé rövidebbre sikerült. Mind a költőknél, mind pedig a népnél utal a *másik* nagy lírai tartományra is. Végül különféle jegyzékek (madárnevek, közmondások és találósok madarai stb.) zárják a sort.

Herman Ottó kora tudósa volt, aki szorgosan bábáskodott új tudományágak megszületésénél, meglehetősen ismerte az irodalmat és más művészeteket is. E *köztes* témáját olyan tudós szemszögéből írta meg, aki lelkesedett 19. századi lírikusainkért és ismerte a korabeli népeletet; kissé mindkettőt idealizálta is. A 12. old.-on pl. így ír: „... a magyar költészet korszakot alkotó, megingathatatlan háromsága: Arany, Tompa, Petőfi.”

Herman szerint népünk és lírikusaink egyaránt természetközeliak, a népköltészetben „... a madár felfogása kongruens a három költő felfogásával, ami természetes is, mert hiszen a költők a népszellem alapjára helyezkedtek”, írja (88.). E közismert és a korban sokak által elfogadott gondolatot másutt tovább fejtegeti: „... a költőben nemcsak saját egyénisége, saját szelleme, hanem a nemzeti is megnyilatkozik, innen származik hatásának mélysége és tartóssága.” (33.).

Herman Ottó választása nem véletlenül esett a madarakra: könyvei és kisebb közlései jelentek meg e fajról, helyesen ismerte fel azt is, hogy bizonyos emberközeli fajtáik mind a népi, mind pedig az irodal-

mi lírában központi helyet foglalnak el. Röviden utal rá, hogy más népek költészetében és irodalmában ez nem feltétlenül van így, de példái gyerekes és kevéssé meggyőzők. Az újabb stílusvizsgálatok azonban igazolták felismerését: a finn, a keleti szláv népköltészetben pl. erdei és mezei állatok, de a háziak is legalább olyan hangsúlyos szerepet kapnak, mint a madarak. A magyar népi lírában azonban „egyeduralkodók”, nálunk csak a mesék, mondák, továbbá a gyermekfolklór ismernek és kedvelnek más állatokat is.

Líránk két tartományának szemléleti rokonságát még a száraz statisztika is igazolja, melyet Herman Ottó nagy gonddal állított össze: eszerint a székely népi lírában 29, az egész magyar népi lírában 33 fajta madár szerepel, tehát a különféle fajtáknak mintegy az ötöde; meglepően egybevágók az irodalmi adatok is: Petőfi 32, Arany 44, Tompa pedig 54 madárfajta szerepeltet.

Herman Ottó észreveszi, hogy a népi-irodalmi lírikusok egyformán „válogatnak”: a tolvaj szarka, a fészekrabló vércse és más „ellenszenves” madarat alig szerepeltetnek, ellenben a ház körüli, családias gólya személyválogatás nélkül egyformán kedvelt; egyébként is antropomorfizálják a madarakat, ill. sok kifejezést visznek át róluk az emberi társadalomra. Nép és költői egyaránt a szabadság, a hűség, a családi boldogság, a gondtalan élet és a kedvesség bemutatására énekelnek a megfelelő madarokról, állapítja meg (94.) A gerle, galamb, gólya, valamint a pacsirta mindkét nagy daltartományban a hűség, szerelem, család jelképei, a holló és más gyászos madarak pedig a bánatéi.

Herman Ottó az általános hasonlóságokon túl költőinket egyenként is jellemzi. Aranyról megállapítja: felfogása realiztikus, ábrázolásmódja plasztikus; pl. a *Bolond Istókban* a levegőbe „... belerajzolja a madarat ... minden kornak leghíresebb tájképfestői is ilyenek (ti. barna szemöldökívnek) látták” (47.). A *Vörös Rébék*, elemzése során pedig zenei hasonlással él: Arany a károgó varjúhanggal „... megteremti a költemény alaphangját, akárcsak egy muzsikos ...” (44.), majd ugyanerről még nyomatékosabban: „Akár egy szonáta, mely el-elkalandoz, hogy alaptémája ismétlésével újból visszavarázolja kedélyünket abba a hangulatba, amelynek keltése célja is.” (45.). Ezek után utal Arany népköltészeti párhuzamaira.

Herman szerint Tompa a részletek embere, ugyanakkor nála a madár nemcsak motívum, hanem a költemény fő tárgya is, pl. *A gólyához* c. allegorikus versben, melyet hosszabban is elemez. „... A madár úgyszólván ürügy emberi érzelmek, helyzetek festésére” írja (56.), és talán kissé túlhangsúlyozza, hogy az említett vers nagy hatását főként természetközelségének tulajdoníthatjuk. (Másutt éppenhogy kioktatja Tompát: nem a fülemile bűg, hanem a vadgalamb.) Tomparól összefoglalóan megjegyzi: „... bizonyos lágyág jellemzi, s a rege embere itt is az allegória felé hajlik.” (87.).

„Petőfi a madarat szubjektíve fogja fel; képzelete izgékony lelkületének hullámmásához idomítja . . .”, pl. a csalogány annyi alakot ölt, ahányat Petőfi érzelmei, a 19 említésből a többség szerelmi; „. . . kedvesének kedélye egy kis cinege, szerelme csalogány, lelke ifjú sas . . .” stb (85.), mondja *Herman*. Petőfi kedvenc madara a magasan zengő pacsirta, a fenséges és szabad sas, a családias gólya, állapítja meg. „A madár Petőfinél sokszorosan, majdnem legtöbbször, hasonlat tárgya . . .” (85.), csupa tűz és forrongás minden ábrázolás, zárja elemzését.

Kósa László utószava szerint Herman Ottó e műve érdekes olvasmány azoknak, akik szeretik a költészetet és a madarakat (208. old.); talán alkalmas arra is, hogy mindkettőt meg is szerettesse! Erre ugyanis égető szükség lenne! Nemrég a Népfrontban jártam egy barátomnál; a nyitott ablakon át madarak trillázását hallva lelkes dicséretbe kezdtem. Fiatal barátom erre a következőket mondta: minden korosztályból sok a látogatója, de a 40 év alattiak közül eddig csak egy-kettő vette észre a szép madárdalt, egyikük éppenhogyan bosszankodva, ellenben az idősebbek mind gyönyörködő elismeréssel. Jókor jelent meg ez a kis könyvecske! (Szépirodalmi, 1983.)

KATONA IMRE

HORVÁTH KÁROLY: MADÁCH IMRE

A Nagy magyar írók sorozatának köteteit — szakmai zsargonban — „emelt szintű ismeretterjesztő szöveg”-nek szoktuk nevezni, azaz olyan jegyzetek nélküli kismonográfiák jelennek meg itt, amelyeket egyformán haszonnal forgathat a tanár és középiskolás diákja, az irodalom értője és csak bizonytalan ismeretekkel rendelkező élvezője. Az életrajzi kronológia az egyes kötetek végén eligazít, a bibliográfia továbbolvasásra készlet.

Mi emeli Horváth Károly könyvét a népszerű sorozat átlaga fölé? Mindenekelőtt a szerző személye. Olyan irodalomtörténészt kértek fel a kötet megírására, aki több mint egy emberöltőn át folytatott kutatásokat és vitákat Madách jobb megismeréséért és megismertetéséért. S ez még akkor is megkülönböztetett elismerést érdemel, ha mára az akadémiai Madách-vita (1952) éppúgy bibliográfiai adattá szelődött, mint Lukács György nagy tévedése, a Szabad Népbe írott cikk (1955), melynek nyomán adminisztratív intézkedések születtek. De Horváth Károlyban nemcsak az egykori Madách-polémia következetes és mindig szakmai érvekkel vitatkozó résztvevőjét tisztelhetjük (hiszen ez csupán etikai és tudománytörténeti szempont lenne), hanem az ismereteit, felfogását állandóan csiszoló, az újabb kutatások eredményeit naprakészen ismerő és továbbépítő irodalomtörténészt is.